

tü's-şuğrâ'sının şerhidir); *Şerhu'l-Me-nâr* (Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin fikh usulüne dair *Menârü'l-enûâr*'ının şerhidir); *Şerhu'l-Muhtâr* (Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî'nin *el-Muhtâr li'l-fetvâ* adlı eserinin şerhidir).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer b. İshak el-Gaznevî, *el-Ğurretü'l-mü-nife* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1370/1950, nâşirin girişi, s. 10-11; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, III, 154-155; a.mlf., *İnbâ'ü'l-ğumr*, I, 29-31; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 120-121; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 48-49; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 470-471; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 189-190; *Keşfü'z-zunûn*, I, 236, 448, 570; II, 950, 962, 1025, 1130, 1143, 1198, 1227, 1569, 1749, 2034-2035; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 228-229; Şevkânî, *el-Bedrü't-ţâli'*, I, 505; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 148-149; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, II, 92-93; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1233, 1379; *İzâhu'l-meknûn*, II, 96, 416, 595; Brockelmann, *GAL*, I, 178, 181-182; II, 96; *Suppl.*, I, 657, 658; II, 89; Zirikî, *el-A'îlâm*, V, 199; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 276-277; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 102; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1454; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 392; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-Arabîyye*, I, 106, 110, 116-117; II, 306, 356, 422; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 82-83; Joseph Schacht, "Şibli", *İA*, XI, 517.

AHMET ARGÜNDÜZ

GAZVE

(الغزوة)

Hız. Peygamber'in bizzat sevk ve idare ettiği savaşlar hakkında kullanılan terim.

Arapça'da *gazv* masdarı "istemek, arzu etmek, kastetmek, niyetlenmek" gibi mânaların yanı sıra "düşmanla savaşmak" anlamında da kullanılır. Bu kökten türemiş bir isim olan *gazve* ise (çoğulu *gazavât*) "akın, saldırı, din uğruna yapılan savaş" anlamına gelir.

Hadis ve siyer âlimlerinin kabul ettiklerine göre asker sayısı az veya çok olsun, savaş için yahut başka bir maksatla hareket edilsin, çarpışma vuku bulsun veya bulmasın Hız. Peygamber'in bütün seferlerine *gazve*, bir sahâbinin kumandası altında gönderdiği askerî birliklere de *seriyye* denilir. Bazı ilk dönem İslâm tarihçileri Resül-i Ekrem'in bizzat katılmadığı seferlere de *gazve* adını vermişlerdir. Meselâ *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eseriyle meşhur olan İbn Hişâm, Hız. Peygamber'in katılmadığı Mûte seferine muhtemelen kelimenin sözlük anlamından hareketle *gazve* demiştir

(IV, 15-30). Taberî de kelimeyi Resül-i Ekrem'den sonra yapılan bazı savaşlar için yine sözlük mânasında kullanmıştır. Meselâ 31 (651-52) yılındaki Zâtü's-savârî Savaşı'na *Gazvetü's-savârî* adını vermiştir (*Târîh*, IV, 288).

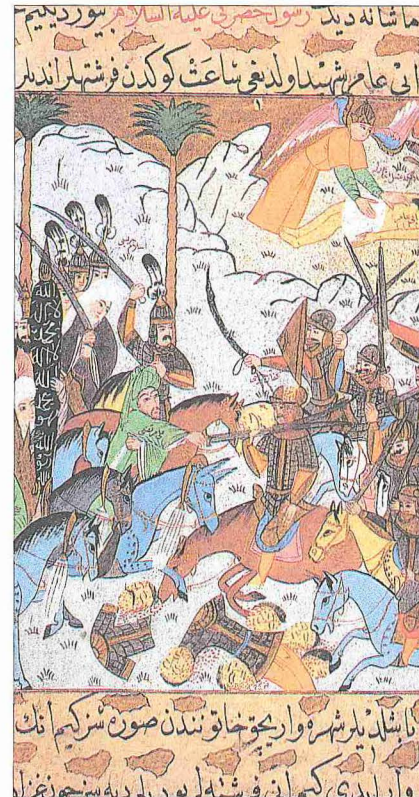
Vâkıdî ve İbn Sa'd'a göre Hız. Peygamber'in emir ve kumandasında yirmi yedi *gazve* gerçekleştirilmiştir (*el-Meğâzî*, I, 7; *et-Tabakât*, II, 5-6). Bu sayıya, Hayber *Gazvesi*'nden dönülürken Vâdikurâ'da meydana gelen çarpışmalar da dahildir. Bu çarpışmaları *gazve* olarak kabul etmeyenlere göre ise sayı yirmi altıdır. İbn Sa'd Hız. Peygamber'in *gazvelerini* şöyle sıralar (*et-Tabakât*, II, 5-165): Ebvâ (2/623), Buvât (2/623), Bedrül-ülâ-Sefevân (2/623), Zül'uşeyre (2/623), Bedir (2/624), Benî Kaynukâ (2/624), Seviş (2/624), Karkaratülküdr (3/624, 2. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Gatafân (3/624), Benî Süleym (3/625), Uhud (3/625), Hamrâülesed (3/625), Benî Nadir (4/626), Bedrülmevid (4/626), Zâtürrikâ (5/626), Dümetülcendel (5/626), Müreysi (Benî Mustalîk) (5/627, 6. yılda mey-

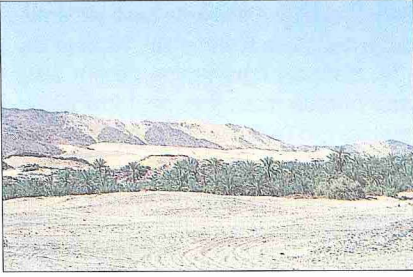
dana geldiğini söyleyenler de vardır), Hendek (Ahzâb) (5/627, 4. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Benî Kurayza (5/627, 4. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Benî Lihyân (6/627), Gâbe (6/627), Hudeybiye (6/628), Hayber (7/628), Mekke'nin fethi (8/630), Huneyn (Hevâzin, 8/630), Tâif (8/630), Tebük (9/630).

Gerek strateji ve harp taktikleri, gerekse dinî ve siyasî sonuçları bakımından büyük önem taşıyan Hız. Peygamber'in *gazvelerinin* amacı küfür ve bâtılın zulmünü ortadan kaldırmak, İslâmîyet'in yayılmasına engel teşkil eden unsurların tahakkümüne son vermek, yeryüzünde Hakk'ı yüceltmek, fitne ateşini söndürmek, insanları maddî ve mânevî baskılardan kurtarmak ve İslâmî gerçekleri onlara duyurmaktır. "Kendileriyle savaşılana zulme uğradıkları için harbe müsaade edilmiştir" (el-Hac 22/39); "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın" (el-Bakara 2/190); "Herhangi bir fitne kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın" (el-Bakara 2/193) meâlindeki âyetlerden bu hususlar anlaşılmaktadır. Resül-i Ekrem müslümanlara düşmanla gereksiz yere vuruşmayı değil, şartlar oluşup da savaş kaçınılmaz hale gelince sabredip direnmelerini tavsiye etmiştir (Buhârî, "Cihâd", 112, 156; Müslim, "Cihâd", 19, 20).

Araplar İslâm'dan önce çöl hayatının ağır şartlarını yağma ve baskınlar için bir sebep gibi görürler, bundan dolayı kabileler arasında sık sık savaşlar meydana gelir, kan döküldükten sonra da intikam duygularıyla kan davaları başlardı. Câhiliye devrinde yapılan savaşlarda Araplar çocuk, kadın, yaşlı, hasta demeden hasımlarına acımasızca saldırır, esirleri çok defa işkence ederek öldürür, çocukları ok atmak için hedef tahtası gibi kullanır, esirlerin organlarını kesip gerdanlık yaparak kadınlarının boyunlarına iftiharla takarlardı. Bunların hepsini kaldıran Hız. Peygamber, *gazvelerinin* hedefini "Allah'ın adını yüceltmek için cihad" olarak belirledi ve bu düşünceyi Hayber *Gazvesi*'ne kadar peyderpey yerleştirdi. Bu savaşta çıkarken ashabınca ganimet için değil Allah için savaşacak olanların ordusuna katılabileceğini söyledi. Düşmanların çocuk ve kadınlarının, savaşa katılmayan yaşlı, hasta ve din adamlarının öldürülmesini, hayvan-

Bir *gazveyi* tasvir eden minyatür (*Siyer-i Nebî*, IV, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. T. 1924, vr. 413*).

Bedir Gazvesi'nin vuku bulunduğu yer - Suudi Arabistan

ların ve mahsullerin yağmalanmasını, ağaçların kesilmesini, öldürülen düşman askerlerinin organlarının kesilmesini yasakladı. Esirleri temiz elbiseler giydirilmesi, karınlarının doyurulup istirahatlerinin sağlanması prensiplerini getirdi. Anlaşmalara sadakat esasını koydu. Mûte Savaşı'nda olduğu gibi İslâm devleti temsilcisinin milletlerarası haklardan mahrum kılınarak haksız yere öldürülmesini ve Mekke'nin fethinden önce olduğu gibi barış şartlarının ihlâlini ve ihlâlde ısrar edilmesini savaş sebebi telakki etti. Kendisi başkalarının haklarına nasıl saygı gösteriyorsa onların da müslümanlara saygı göstermelerini istedi. Resûl-i Ekrem'in emriyle gerçekleştirilen gazve ve seriyeler dünya harp tarihinin bilinen en az kan dökülen savaşlardır (Hamîdullah, s. 20-21; Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, s. 347-348).

Hız. Peygamber'den sonra genel olarak kâfirlere karşı yapılan seferlere ve bu maksatla gerçekleştirilen askerî faaliyetlere gazâ, İslâm'ın ışığından mahrum kalmış ülkelere iman nurunu götürmek gayesiyle kâfirlerle savaşanlara da gazî denilmiştir. İ'lâ-yi kelimetullah için gazâ edenler, "De ki: Bize iki iyilikten -gazilik ve şehitlikten- başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz?" (et-Tevbe 9/52) âyetini, "Ölürsem şehid, kalırsam gazî" şeklinde algılamışlardır (ayrıca bk. GAZÂ).

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde bilhassa İnan ve Bizans'la yapılan savaşlarda mücahidleri teşvik için Hız. Peygamber'in gazvelerini anlatma geleneği başlamış, giderek kurumlaşan bu gelenek Abbâsîler ve diğer müslüman devletlerde de devam etmiştir. Zamanla sadece Hız. Peygamber'in gazvelerini konu edinen eserler kaleme alınmış ve bunlara "me-gâzî adı verilmiştir (bk. MEGÂZÎ).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "gazve" md.; Buhârî, "Cihâd", 112, 156; Müslim, "Cihâd", 19, 20; Vâkudî, *el-Megâzî*, I, 2-8; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 15-30; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 5-165; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 288; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 289; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamis*, Beyrut, ts., I, 400; Tâhirü'lmevlevî, *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, İstanbul 1974, II, 339-340; Hamîdullah, *Hız. Peygamberin Savaşları*, s. 20-21; Şiblî, en-Nu'mânî, *Siratün-Nabi* (*The Life of the Prophet*), Delhi 1983, II, 243-284; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-Arabiyye*, Rabat 1983, II, 105, 124; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), I, 322; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 73-74; Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, *Rahmet Peygamberi* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1992, s. 347-348; Abdülvehhâb Muhammed, Ali el-Advânî, "el-Gazavâtü'n-nebeviyye, senevâtühe'l-hicriyye ve sühûruhe'l-kameriyye", *el-Mevrid*, IX, Bağdad 1980, s. 531-549; Şinasi Tekin, "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler", *TT*, XIX/109 (1993), s. 9-17; "Gazât", *İA*, IV, 730; T. M. Johnstone, "Ghazw", *EP* (İng.), II, 1055-1056.

HÜSEYİN ALGÜL

GAZVETÜ'İ-USRE

(غزوة العسرة)

Hazırlık safhasında büyük güçlüklerle (usre) karşılaşıldığı için Tebük Gazvesi'ne verilen ad (bk. TEBÜK GAZVESİ).

GAZZÂL

(bk. VÂSİL b. ATÂ).

GAZZÂLÎ

(الغزالي)

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tüsî (ö. 505/1111)

Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihî, mutasavvıf, filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürü.

450 (1058) yılında İnan'ın Horasan bölgesinde, yetiştiği âlimler ve devlet adamlarıyla tanınan Tüs'ta (bugünkü Meşhed) dünyaya geldi. 451'de (1059) doğduğu şekilde bir kayıt varsa da (İbn Hallikân, IV, 216) bu bilgi itimada şayan görülmemektedir. Hüccetü'l-İslâm, Zeynüddin gibi lakaplarla anılır. Künyesi Ebû Hâmid olmakla birlikte onun Hâmid adında bir oğlunun olup olmadığı bilinmemekte, eğer varsa küçük yaşta

ölmüş olabileceği düşünülmektedir. Ortaçağ Batı skolastiklerince Abuhamet ve Algazel diye tanınmaktaydı. Doğduğu kasabaya nisbetle Tüsî diye de anılmakla birlikte onun adını bile unutturacak derecede meşhur olan nisbesi Gazzâlî'dir (Gazzâlî). Yazılışları aynı olan bu iki nisbeden hangisinin doğru olduğu meselesi eski kaynaklarda ve yeni araştırmalarda tartışılmış, fakat kesin bir sonuca varılamamıştır. Zehebî'nin aktardığı bir anekdota göre (A'lâmü'n-nübelâ', XIX, 343-344) bizzat kendisi, "İnsanlar beni çift 'z' ile (Gazzâlî diye) anıyorlar; halbuki ben Gazâle denilen bir köydenim" demiştir. Buna benzer bir açıklama, onun kızlarından birinin soyundan geldiği rivayet edilen Şeyh Necmeddin Muhammed'e de nisbet edilmiştir (Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münir*, "ğzî" md.; Zebîdî, I, 18). İzzeddin İbnü'l-Esir, Safedî, Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî gibi tarihçiler Gazzâlî şeklindeki okuyuşu tercih ederler. Başta W. Montgomery Watt olmak üzere şarkiyatçıların çoğu ile bazı çağdaş müslüman araştırmacılar da bu imlâyı benimsemişlerdir. Buna karşılık eski tarih ve tabakat müelliflerinin büyük çoğunluğuna göre Ebû Hâmid, babasının mesleğine (gazzâl "yün eğirici, iplikçi") nisbetle Gazzâlî diye anılmıştır. Nitekim İbn Hallikân da Gazzâlî şeklindeki okuyuşu yaygın kullanıma aykırı görür; ayrıca bir kimseyi mesleğine nisbetle anmanın Hârizm ve Cürcân yörelerinde âdet olduğunu belirtir (*Vefeyât*, I, 98). Nevevî de bunun mâruf kullanım olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgiyi aktaran Murtazâ ez-Zebîdî'nin bir alıntısına göre İbnü's-Sem'ânî, "Tüs halkına Gazâle köyünü sorduğumda onu tanımadılar" demiştir (*İthâfû's-sâde*, I, 18). Gerçekten bu isimde bir köyün varlığından sadece tartışma konusu olan nisbe dolayısıyla bahsedilmektedir. Zebîdî, bu nisbenin imlâsıyla ilgili tartışmaları özetledikten sonra İbnü'l-Esir'in tercih ettiği Gazzâlî şeklindeki okuyuşu (*el-Lübâb*, II, 379), son dönem tarih ve ensâb yazarları tarafından itimada şayan bulunan görüş olarak değerlendirir (*İthâfû's-sâde*, I, 18).

Fars asıllı olduğu sanılan Gazzâlî'nin ailesi hakkındaki bilgiler son derece azdır. Kendisiyle aynı künye ve nisbeyi taşıyan bir amcasının veya büyük amcasının, daha zayıf bir ihtimalle de dayısının bulunduğu bilinmektedir. Sonraları özellikle sūfî kimliğiyle büyük ün kazanacak olan Ahmed el-Gazzâlî adlı ken-